

Stratejik Ortaklıktan Radikal Söyleme Evrilen İlişkiler Örneği: 1979 Sonrası İsrail-İran İlişkileri

Haydar Oruç¹

Özet: 1979 İran İslam Devrimi sonrasında bile radikal bir değişikliğe uğramayarak, farklı şekillerde devam eden İsrail-İran ilişkileri, 1990'lı yıllara tesadüf eden; İran-İrak savaşının sona ermesi, Sovyetler Birliğinin Afganistan çekilmesi, Irak'ın Kuveyt'i işgali, 1. Körfez Savaşı ve Sovyet rejiminin çökmesi gibi bölgedeki güç dengelerini değiştirecek nitelikteki olaylarla paralel bir şekilde bozulmuş hatta kopmuştur. Sovyet rejiminin çökmesi ve Saddam'ın etkisiz hale getirilmesiyle, bölgenin jandarması rolünü üstlenen güçlerin bölgedeki varlıklarını sürdürebilmelerini gerekli kılacak enstrüman kalmamıştı. Hegomonik güçlerin müdahalelerine ihtiyaç duyulması için bölgede yeni düşmanlıkların üretilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İsrail-İran İlişkileri, Silah Satışları, İslam Devrimi, Bölgesel Rekabet, Apokaliptik Söylem.

Giriş

Ortadoğu'da, özellikle son 25 yıldır İran ve İsrail arasındaki gerginlik öne çıkmaktadır. Oysaki XX. yüzyılın başından itibaren dünyanın farklı yerlerindeki Yahudilerin kitlesel olarak Filistin topraklarına göçerek, burada yaşayan Filistinli Araplara rağmen bu bölgede İsrail devletini kurmalarıyla başlayan Arap-İsrail çatışmasından İran'da gerçekleşen İslam devrimine kadar olan uzun süreçte, İran'ın soruna müdahil olduğunu veya sorunun çözümlenmesine gayret ettiğine dair herhangi bir emare bulunmamaktadır (Bahgat, 2006). 1941'de babası Şah Rıza'nın ölmesiyle yerine geçen Şah Muhammed Rıza, Batılı eğitim ve düşünce yapısıyla dikkat çekmektedir.

1. Doktora Öğrencisi, *Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü*

Özellikle 1973'deki Yom Kippur savaşından sonra Arap ülkelerinin İsrail ve müttefiklerine uygulamış olduğu petrol ambargosuna iştirak etmemiş, İran'da üretilen petrolün yaklaşık % 50'sini İsrail'e satmaya devam ederek Arap ülkeleri başta olmak üzere İran'daki muhafazakârların da tepkisiyle karşılaşmıştır. Şah yönetimindeki İran, İsrail'i kendi çıkarlarına bir tehdit olarak görmediğini her fırsatta dile getirmiş ve bu ilişkiden fayda sağlama-ya çalışmıştır (Matinezzam and Mehrabi, 2008: 25).

1970'li yıllardan itibaren, Arap-İsrail çatışması olarak görülen mesele, Nasır'ın Arap halkları üzerindeki popülaritesinin azalması ve Arap milliyetçilik hareketlerinin de buna paralel olarak zayıflamasıyla, mevcut sorun devam etmesine rağmen, isim ve boyut değiştirerek, Filistin-İsrail sorunu ve çatışması haline dönüşmüştür (Akpınar, 2014). Ancak bu dönemde dahi, İran'da başını Humeyni'nin çektiği muhafazakâr din âlimleri dışında İsrail'i, Filistin topraklarını işgal etmesi ve bu topraklarda yaşayan Filistinlileri göçe zorlamasından dolayı eleştiren olmamıştır (Kelkitli, 2014). Aksine seküler olan Şah'ın yönetiminde Batı ile iyi ilişkilerin devamı gayesiyle malum sorunlar görmezden gelinmiştir. Hatta İran'ın tarihsel arka planı gereği, Osmanlı'dan boşalan alanda tekrar hâkimiyet kurma ve bölgede yeniden birlik sağlama iddiası sonucu Filistinli Arapların maruz kaldığı baskı ve şiddetten nemalandığını söylemek gerçek dışı olmayacaktır (Parsi and Alliance, 2007: 20).

İran ve İsrail halklarının tarih boyunca değişik dönemlerde karşı karşıya geldiği ve bu süreçlerde hep iyi ilişkiler kurulduğu tarihle vakidir. Yahudilerin İranlılarla ilk karşılaşmaları M.Ö. 597 tarihinde Babil İmparatorluğunun Kenan diyarını (bugünkü Filistin bölgesi) işgal etmesi ve burada yaşayan Yahudileri Bağdat'a doğru sürmeleriyle başlar. M.Ö. 538 yılında günümüz İran Devletinin tarihi mirasçısı olduğu Ahemeniş İmparatorluğunun bölgeye hâkim olmasıyla (Garthwaite, 2011: 20) Yahudilerin boyunduruktan kurtarıldığı ve tekrar topraklarına dönmelerine izin verildiği hatta yıkılan tapınaklarının yapılmasına destek olunduğu bilinmektedir (Bahgat, 2006). Babil sürgününden sonra İran topraklarına yerleşerek Kenan diyarına geri dönmeyen Yahudiler için bu bölgede kurulan Pers İmparatorluğu, Hıristiyan Bizans İmparatorluğundan daha iyi karşılanmıştır. Sarayda Yahudiler için "Reş Galuta" veya sürgünde olanların başı denen bir makam ihdas edilmişti (Firestone, 2004. 59). Hıristiyan ortaçağı için tipik olan "yabancı" Yahudi rolü Müslüman bölgede geçerli değildi (Brenner, 2008: 72). Zımnı ola-

rak kabul edilen Yahudiler, elbette eşit haklara sahip vatandaşlar değillerdi ama yine de İslam dünyasındaki hukuki durum onlar açısından genellikle önceki durumlarına göre statülerinde iyileşme anlamına gelmekteydi. Siyasi iktidarlar açısından da arkalarında yaslanacakları herhangi bir devlet olmadığından Yahudilerin sadakatinden endişe edilmiyor ve rahatlıkla devletin üst makamlarında görev alabiliyorlardı (Brenner, 2008: 69). Buna mukabil olarak, 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasından sonra Türkiye’den sonra defakto olarak da olsa İsrail’i tanıyan ikinci Müslüman ülke olması da İran’ın zımnı olarak İsrail’i desteklediğini göstermektedir (Kelkitli, 2014). Bunun en bariz örneği, Araplar ile İsrail arasında vuku bulan her üç savaşta da (1948, 1967 ve 1973) İran’ın aynı dine mensup Arap ülkeleri yerine İsrail’e destek vererek savaş dönemlerinde İsrail’e petrol satmaya devam etmesidir (Dora Güney, 1979: 228). Hatta İsrail istihbaratının ve ordusunun İran istihbaratı ve ordusunu eğittiği, üst düzey İsraili politikacı ve askerlerin Şah’a çok yakın oldukları ve onu yönlendirdikleri dönemin yazılı basınına konu olan bariz gerçeklerdir (Dora Güney, 1979: 222). İran’ın bu isteksizliğini “Şii” olması-na bağlayanlar olsa da 1979’a kadar süren Şah yönetiminin katı seküler yapısı bunun pek olası olmadığını göstermektedir.

Bu çalışmada 1979 yılında meydana gelen İslam devrimine kadar Araplar ile İsrail arasındaki çatışmalara karışmayan ancak, devrimi müteakip 18 Şubat 1979 tarihinde İsrail ile ilişkilerini kestiğini açıklayarak (Dora Güney, 1979: 25) bu tarihten sonra İsrail ile Araplar veya özel olarak Filistinliler arasındaki her türlü meselede Arapların / Filistinlilerin yanında yer alacağını açıklayan İran’ın, neden resmi söylemi değişse bile gayri resmi olarak İsrail ile ilişkilerini sürdürdüğünü ve 1990’lardan itibaren de İsrail’in varlığını dahi ret eden ve İsrail’in bölgeden kazanmasını talep eden düşmanca söylemin sebeplerinin araştırılmasına ve bu dönüşümünü tetikleyen unsurların ardında yatan motivasyonların ortaya çıkarılmasına gayret edilecektir. Öncelikle, İsrail ile İran arasındaki tarihsel ilişki okuyucuya anlatılmaya çalışılarak, devrimden sonra bile örtülü olarak süren karşılıklı işbirliğini andıran vakalar irdelenecek ve günümüzdeki mevcut durumun aksine geçmiş dönemlerdeki iyi ilişkilerin iki ülke içinde ne anlam ifade ettiği anlatılmaya çalışılacaktır. İki ülke arasındaki günümüzdeki olumsuz, hatta düşmanca münasebetin elde mevcut veriler kullanılarak sergilenmesine gayret edilecektir. Bu maksatla ilişkilerin kopmasına sebep olan vaka ana-

lizlerine yer verilecek, bu vakalardan yola çıkılarak bazı saptamalarda bulunmaya çalışılacaktır.

İki ülke arasında süre gelen sorunlu ilişkinin incelenmesi ve sebeplerinin ortaya çıkarılmaya çalışılması genel anlamda bir uluslararası ilişkiler meselesi olduğundan, sorunun analizinde de bu disiplinin söylem ve metotlarından faydalanılması kaçınılmaz olacaktır. Bu açıdan bakıldığında ise meseleyi, hem realizm hem de neoliberalizm penceresinden görmek mümkündür. Realizmin teorik dünyasında hiçbir olayın tesadüfi olarak gerçekleşmeyeceği (Morgenthau, 1970'den aktaran Yalvaç, 1997) ön kabulü ile İsrail-İran ilişkilerindeki olumsuz yönlü değişimin, karşılıklı çıkarlar ve var olma çabası olarak açıklanması mümkün gözüktüğü de sadece bu yaklaşımın vakayı açıklamaya yetmeyeceği değerlendirilmektedir. İlişkilerin kesilmesi aşamasındaki koşullar ve aktörlerin etkisi nedeniyle tam da bu söyleme denk düşen neoliberalizmin aktör merkezli yaklaşımının Goldstein and Pevehouse, 2014: 88) bir sonuca varmak açısından daha kullanışlı olduğu görülmektedir. Zira özellikle İran tarafı için 1979 sonrası değişen yönetim biçimi ve bu yönetim şeklinin dikte ettiği yönetici sınıflarının aldığı tavır ve refleksler konuyu daha anlaşılır kılmaktadır.

Neoliberalizm, devletin kendi başına karar veren ve özgün rasyonaliteye sahip bir aktör olduğunu iddia ederken, aktör merkezli neoliberal yaklaşımın aynı zamanda devlet dışındaki alt ve üst aktörlerin de politika oluşturmundaki rolüne dikkat çeker (Oğuzlu, 2014: 139). Hatta dış politikanın şekillenmesinde en önemli belirleyici faktörün ülkelerin iç toplumsal yapıları olduğu yönünde bir kanaat hakimdir. Bireyler ve toplumları uluslararası politikanın temel aktörleri olarak kabul eden bu teori, alt toplumsal grupların kendi çıkarlarını öne çıkarabildikleri ölçüde dış politikanın belirlenmesine katkıda bulduklarını, bu bağlamda en etkin ve güçlü olan toplumsal grupların dış politikaya kendi renklerini verdiklerini iddia eder (Rittberger ve Schimmelpfennig, 1997'den aktaran İnat ve Balcı, 2007). Bu aktörlerin tamamı, rasyonel karar veren ve kendi çıkarlarına öncelik tanıyan, kendi varlıklarını devam ettirme ve kendi çıkarlarını maksimize etmek gibi temel amaçları olan kesimler olup, buldukları ülkelerin iç ve dış politikasını bu amaçlara uygun olarak şekillendirmek isterler (İnat ve Balcı, 2007).

Ancak, gizli ilişkilere dair örnekleri verip bunların analizleri yapıldığında tek başına iç aktörlerin de süreci açıklama da yetersiz kaldığı görülmek-

tedir. Özellikle İran-Irak savaşı esnasında İran'a İsrail tarafından satıldığı iddia edilen silahların menşelerinin üçüncü ülkeler olması hasebiyle, iki ülke ilişkilerinin kötüleşmesi, hatta kopmasında üçüncü ülkelerin rollerinin de ortaya çıkarılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bu sebeple çalışmada hem iki ülke hem de diğer ülkelerin birbirlerine yönelttikleri suçlamaların incelenmesi maksadıyla araştırma yöntemi olarak eleştirel söylem analizi (ESA) tercih edilmiştir. Eleştirel söylem analizinin, “iktidar ve ideolojinin metinler yoluyla işlerlik kazanıp yayıldığı ve metinlerin belirli bir söylemin içerisinde şekillendiği varsayması nedeniyle (Wodak and Meyer, 2009: 10) iki ülke arasındaki söylemlerdeki zamana ve siyasal konjonktüre bağlı olarak yaşanan değişiklik bu şekilde sergilenecektir. Söylemin; yaşamımızı, bireysel ve toplumsal eylemlerimizi anlamlı kılan ve bir konu hakkındaki konuşma biçimimizi belirleyen örgütlenmiş fikirler olması (Epstein, 2008: 2) nedeniyle önemli bir argüman olduğu değerlendirilmekte olup buradan hareketle iki ülkenin söylemlerindeki radikal evrilmeye sebep olan faktörler ortaya çıkarılmaya çalışacaktır. Ayrıca, vaka analizlerinin de yardımıyla mevcut durumun tespitine yönelik çıkarımlarda bulunmak ve bu sayede iki ülke arasındaki olumsuzluktan başka kimlerin nemalandıklarını ortaya çıkarmak mümkün olacaktır.

İsrail Devletinin Kuruluşundan 1979'a Kadar Geçen Sürede Karşılıklı İlişkiler

Birbiriyle ortak sınırı olmayan, şimdiye kadar direk olarak hiç savaşmamış ve birbirlerinin topraklarında hak iddia etmeyen iki ülke olan İsrail ile İran, esas olarak 1960'lı yıllardaki ABD'nin Sovyetleri çevreleme politikasının bir gereği olarak müttefik denebilecek yakınlıkta bir ilişki kurmuşlardır. Sınır komşularıyla dostça ilişkilerinin mümkün olmaması nedeniyle ilk İsrail Başbakanı David Ben-Gurion'un 1950'li yıllarda geliştirdiği “çevre ülkeler” (the peripheral states) doktrini kapsamında Türkiye ile birlikte İran da partner ülke olarak görülmüştür (Menashri, 2011). Gerçi, İran İsrail'i resmi olarak tanımamıştır ancak o dönemdeki bu ilişkiyi nikâhsız evlilik olarak değerlendiren yorumcular mevcuttur (Menashri, 2006). Ayrıca Irak'ta 1958 yılındaki ihtilalin ardından burada yaşayan Yahudilerin azınlığın maruz kaldıkları zulümden kurtarılarak İsrail'e güvenli bir şekilde transfer ettirilmesi amacıyla da İran yönetimi yoğun çaba göstermiş ve Irak ile arasındaki gergin ilişkiye

rağmen İsrail'e bu konuda yardım etmiştir (Bahgat, 2006). Bu dönem, İran'ın ABD'nin ekonomik ve askeri yardımlarına bağımlı olduğu bir süreç olması nedeniyle de İsrail-İran ilişkilerini kolaylaştırmıştır (Bahgat, 2006).

3 Kasım 1955 tarihinde İran'ın, ABD'nin de yakın müttefiki olan Türkiye'nin de üyesi olduğu Bağdat Paketi'na katılmasıyla, dolaylı olarak da olsa bölgenin Arap olmayan üç ülkesi (Türkiye, İran, İsrail) arasında gelişen işbirliği süreci 1979 yılındaki İslam devrimine kadar devam etmiştir.² Bağdat Paketi'nin öncelikle Türkiye ile Irak arasında imzalanmış olması sebebiyle İsrail başta bu birliğe karşı mesafeli olmuş hatta anlaşma metninde Irak'ın herhangi bir saldırıya maruz kalması halinde Türkiye'nin Irak'a yardım edeceği taahhüdünü kendisine karşı bir tutum olacak algılamış ve bu sorunu çözmele-ri maksadıyla ABD ve İngiltere nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Türkiye, ABD ve İngiltere paketi, İsrail'e karşı değil komünizmin bölgede yayılmasını önlemek için kurulduğu garantisini vermesi ve ardından da İngiltere'nin pakete üye olmasıyla İsrail tatmin olmuştur. İran'ın pakete girmesi ise o ana kadar izlemeye çalıştığı tarafsızlık politikasıyla çelişmiş gözükmele birlikte bizzat Şahın "artık İran'ın tarafsız kalamayacağı ve bu nedenle kendine emniyet telkin eden taraflarla birlikte hareket etmesi gerektiği" şeklinde izah edilmiştir (Umar, 2013: 169, 405).

1958 yılında Irak'ta gerçekleşen darbe sonrası Irak'ın Bağdat Paketi'nden çekilmesiyle paketi işlevi kalmamış ve yerine merkezi Ankara'da olan CENTO kurulmuştur.³ Ancak bu durumdan memnun olmayan ve Irak'ı kendisine karşı büyük tehdit olarak algılayan İsrail, Ortadoğu bölgesinde yeni bir paketi oluşumu için girişimlerde bulunmaya başlayarak, Başbakan Ben Gurion tarafından yürütülen son derece gizli çalışmalar sonucunda, bölgenin Arap olmayan ülkeleri Etiyopya, İran ve ardından Türkiye ile birer güvenlik işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Bu yeni oluşumun en önemli etkinliği istihbarat alanında görülmüştür. "Üç uçlu gladyatör kılıcı" anlamına gelen Trident isimli bir istihbarat ağı kurularak üye ülkelerin istihbarat birimleri

2. <http://www.diplomatikgozlem.com/TR,3979/orta-doguda-denklemler-degisiyor.html>, Erişim Tarihi: 23 Mart 2015

3. Merkezi Antlaşma Teşkilatı. Irak'ın Bağdat Paketi'nden ayrılmasından sonra yerine kurulan teşkilattir. Üyeleri; Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere'dir. Bağdat Paketi'nin misyonunu devam ettirmiştir.

arasında son derece verimli çalışmalar yapılmıştır. Trident üyesi ülkelerin istihbarat örgütleri (Türkiye istihbaratı MİT, İran istihbaratı SAVAK ve İsrail istihbaratı MOSSAD) yılda iki kez toplantılar yaparak ve istihbarat paylaşımı yapmışlardır.⁴ İsrail ve İran arasındaki bu yakın işbirliği, İran'daki solcu TUDEH partisi destekli ve batı karşıtı Musaddık rejimi (1951-1953) dönemi haricinde kesintisiz devam etmiştir. Sadabad Paktı (1937-1979), Bağdat Paktı (1955-1958) ve Irak'ın Bağdat Paktından çekilmesinden sonra oluşturulan CENTO (1958-1979) gibi oluşumlar Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da yer alan en önemli Sovyet karşıtı işbirliği mekanizmalarıydı.⁵

İki ülke arasında özellikle ekonomik faaliyetlerdeki canlılık ta dikkat çekmektedir. İran'ın önemli bir petrol üreticisi olması ilişkilerin gelişmesinde katalizör görevi yapmıştır. Çünkü İsrail'in 1960-70'li yıllara tekabül eden sanayileşme ve kalkınma dönemlerindeki temel ihtiyacı olan petrol, hemen yanı başında dünyanın en zengin kaynakları bulunmasına rağmen 1973 Yom Kippur Savaşı sonrası gelişmelere paralel olarak Irak ve Suudi Arabistan'dan değil ancak Venezüella, Kuveyt, SSCB ve İran gibi ülkelerden sağlanabiliyordu. Venezüella ve Kuveyt'ten uzun süreli ticaret anlaşmaları ile petrol ithal etme girişimleri başarısız olunca, İsrail için geriye sadece SSCB ve İran seçenekleri kalmıştı. Ayrıca yüksek kaliteli İran petrolü Hayfa rafinerisinin damıtma standartlarına da uyduğu için Sovyetler Birliğinden ithal edilen görece daha düşük kaliteli petroler gibi ekstra maliyet gerektirmiyordu. Bu yüzden devrime kadar geçen sürede İran, İsrail için hem ekonomik hem de siyasal olarak önemli bir partner ülke olmuştur (Demir, 2009).

1960'lı yıllardan itibaren İran, İsrail'in petrol sağlamak hususundaki en temel tedarikçi durumuna gelmiştir. İsrail'in İran ile yaptığı petrol ticareti, Eilat ile Ashdod arasına inşa edilen bir petrol boru hattı ile bir çeşit kurumsal kimlik hüviyetine bürünmüştür. İran'dan yola çıkan petrol tankerlerinin taşıdıkları ham petrol İsrail'in Eilat limanından Ashdod'a ve bir süre sonra da Hayfa'ya pompalanmaya başlanmıştır. Bir süre sonra da ilgili petrol boru hattının kapasitesi artırılarak, İsrail ve İran arasındaki petrol ticaretinin hac-

4. Çağrı Erhan, Türkiye'nin İsrail İle İlişkileri (1948-2001), <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354875>, Erişim Tarihi 23 Mart 2015.

5. <http://www.diplomatikgozlem.com/TR,3979/orta-doguda-denklemdigisiyor.html>, Erişim Tarihi 23 Mart 2015.

mi de genişlemiştir. Ancak bu yakın işbirliği bölgede bulunun diğer Müslüman Arap devletlerin tepkilerini çekip, İran'a ve Şah yönetimine karşı memnuniyetsizliklerini dile getirmeye başlayınca, bu tepkilerden çekinen şah yönetimi, İsrail ile aleni ilişkiler geliştirmese de petrol ticareti yapmaya devam edip belirli bir ekonomik kazanım elde etme yoluna gitmiştir (Demir, 2009).

İran Şahı, İsrail'in kendisinin doğal rakibi / düşmanı olan Sünni Arap devletleriyle olan savaşını ulusal çıkarlarına daha yakın gördüğünden ve İsrail ile yakın ilişkiler kurmanın uluslararası arenada hem kendi yönetimine hem de ülkesine avantaj sağlayacağı düşüncesiyle, İsrail'in yardım talebine istinaden Irak'ta mahsur kalan Yahudilerin İran üzerinden İsrail'e ulaşmalarını sağlamak maksadıyla Tahran'dan Tel Aviv'e uçak seferleri bile düzenlemiştir (Raviv and Melman, 1990: 82). O dönemde İran'da çok sayıda İsrail firması ve vatandaşı iş yapmaktaydı. İki ülke arasında başta 1977 yılındaki orta menzilli füze projesi olmak üzere çok sayıda askeri sanayi projesinde işbirliği yapıldı.⁶ İsrail ise İran ile yakın ilişkiler kurarak hem bölgede en azından bir partner ülke kazanmak hem de İran'da yaşayan yaklaşık 90.000 civarında Yahudi'nin hayatını güvenceye almak istiyordu. İsrail ilişkilerin sürekliliğini sağlamak için İran'ı, yardıma ihtiyaç duyduğu tüm alanlarda desteklemeye çalışıyordu. Bu kapsamda; İranlı tarım uzmanlarını eğitiyor (Reppa, 1974: 7), İran Silahlı Kuvvetleri'nin yapılandırılmasına da destek veriyor hatta İran askerleri ve Savak ajanları, Mossad⁷ ve Shin Beth⁸ tarafından özel olarak eğitiliyordu.⁹ Savak'ın adamları sık sık İsrail'e giderek, burada Irak rejim muhalifi Kürtlerin eğitim ve propaganda faaliyetleri-

6. Çağrı Erhan, Türkiye'nin İsrail İle İlişkileri (1948-2001), <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354875>, Erişim Tarihi 23 Mart 2015. "Çiçek Projesi" adı verilen nükleer başlık taşıma kapasiteli füze üretme projesi hakkında daha detaylı bilgi için Sohrab Sohmani, The Pragmatic Entente: Israeli-Iranian Relations, 1948-1988, s.128.

7. İsrail Dış İstihbarat birimidir. Resmi olarak 1947 yılında kurulmuştur.

8. İsrail İç İstihbarat birimidir. İsrail Devletinin kurulmasından önce paramiliter olarak faaliyet gösteren Haganah örgütünün devamı niteliğindedir.

9. Thomas Latschan (Çeviri: Hülya Schenk), <http://www.dw.de/her-zaman-dusman-degillerdi/a-17439384>, 11.02.2014. (Hamburg merkezli Küresel ve Bölgesel Çalışmalar Enstitüsü'nden (GIGA) Ortadoğu uzmanı olan Henner Fürtig ile yapılan röportajdır).

ne iştirak ediyorlardı (Raviv and Melman, 1990: 82). Bunun karşılığı olarak da, İsrail yönetimi Filistin kamplarında eğitilen İran rejim muhalifleri hakkında İran istihbaratını bilgilendiriyor hatta birlikte anti-terör operasyonları yapıyordu (Sobhani, 1989: 121).

Şah döneminde İsrail ile kurulan çok yakın ilişkilere rağmen, özellikle başını Humeyni'nin çektiği mollalar bu ilişkiye sert bir şekilde karşı çıkmaktaydılar. Hatta Humeyni, Şahı ve onun yönetimine karşı yaptığı eleştirilerden dolayı 1964 yılında sürgüne gönderilmiş ancak sürgün döneminde de eleştirilerine devam etmiştir (Keneş, 2013: 48). İsrail'in Filistinlilere uyguladığı zalim politikalar ve kutsal topraklardaki hâkimiyeti nedeniyle zirve noktasında olan Arap-İsrail çatışmasının da etkisiyle duygusal hutbeler veren Humeyni

*İsrail ve uşaklarının memleketin birçok hassas makamlarına musallat olması ve zalim düzenin uşaklarının yardımıyla memleketin iktisadını ele geçirmesidir. İsrail, İslam ülkeleriyle savaş halindedir ve İran hükümeti ise ona mümkün olduğu kadar sıcak davranmakta, her türlü tebliğ araçlarını ve mallarının içeriye girmesini sağlamaktadır. Ben defalarca bu tehlikeye karşı uyardım, kutlu diyanet için tehlike, memleketin istiklali için tehlike, ülkenin iktisadi için tehlike... Ben teşkilatlardan yükselen ve ağızdan ağza dolaşan küfür tek millettir cümlesine çok üzgünüm. Bu söz Kelamullahın nasıyla çelişmektedir ve bu söz İsrail ve uşaklarını desteklemek içindir. İsrail'i resmi olarak tanımak için mukaddimedir. İsrail uşaklarını ve sapık fırkayı desteklemek içindir*¹⁰

diyerek İsrail konusunda diğer Arap ülkeleri ile paralel tutum sergilemiştir. Kendisiyle yapılan bir röportajda, “Filistin halkının mücadelesi konusunda görüşünüz nedir? İsrail'in petrolünün hemen hemen yarısı İran'dan temin ediliyor. Bu konuda İran tarafından takınılması gereken tavırlar nelerdir?” şeklinde yöneltilen bir soruya;

İran halkının Şaha karşı kıyam etmesinin sebeplerinden birisi de onun gasıp İsrail'i desteklemesidir. İsrail'in petrolünü temin ediyor,

10. İmam Humeyni'nin –ks- Eserlerini Tanzim ve Yayınlama Müessesesi Uluslararası İlişkiler Bürosu tarafından hazırlanan “İmam Humeyni'nin Konuşma, Yazı ve Mesajlarında Filistin”, Tahran, s.64

İran'ı İsrail mallarını kullanma pazarı haline getirmiş ve diğer manevi destekleri... Ve surf kamuoyunu yanıltmak için sadece İsrail'i kınamakla yetiniyor. Müslüman İran halkı ve diğer beldelerden olan hiç bir Müslüman ve esasen hiç bir özgür insan İsrail'i resmi olarak tanımaz ve biz her zaman Filistinli ve Arap kardeşlerimize destek olacağız¹¹

diye cevap vererek bu konudaki net tutumunu göstermiştir. Yine başka bir röportajda, kendisine “bildiğiniz gibi uluslararası Siyonizm, İran gibi ülkelerle yakın ilişkiler kurarak ve yine Şah'ın İran rejimini destekleyerek İsrail'e karşı savaşında İran'ı Araplardan uzak tutabilmiştir bu konuda görüşünüz nedir?” diye sorulması üzerine,

Şah'ın karşısında yer almamıza sebep olan etkenlerden biri de onun İsrail'e yardımudur. Ben devamlı konuşmalarında İsrail'in ortaya çıktığı ilk günlerden beri Şah'ın onunla işbirliği yaptığını söylemişimdir ve Müslümanlarla İsrail arasında savaş zirveye ulaştığı dönemde bile Şah yine Müslümanların petrolünü gasp ederek İsrail'e veriyordu ve bu konuda Şah'a karşı olmamın sebeplerinden biri idi. Müslüman İran halkı hiçbir zaman İsrail'i desteklememiştir ve bu açıdan devamlı Şah düzeninin zulüm ve sitemlerine maruz kalmıştır.¹²

diye cevap vermiştir. Görüldüğü üzere Şah yönetimi, İran'ın istikbali için İsrail ile bu kadar yakın ilişkiler geliştirmiş olsa da özellikle dindar kesimde bu ilişkilerin karşılığı bulunmamaktadır.

1979 İran İslam Devrimi ve İlişkilerdeki Dönüşüm

1979 İran İslam Devriminin gerçekleşmesi ile İsrail'in petrol sağlama sıkıntısı daha farklı bir boyut kazanmıştır. Batı ve İsrail ile iyi ilişkileri bulunan Şah Rıza Pehlevi ülkeden ayrılmak zorunda kalmış, yönetime ise artık molalar sahip olmuştur. Yeni yönetimin ilk işi; Batı ile dolayısıyla da İsrail ile de tüm ilişkilerini keserek, bundan sonra “ne batı ne de doğu” (Parsı, 2007: 89) sloganıyla, tam bağımsız bir politika izleneceğini ve İslami yönetim şeklinin gereği olarak Müslüman ülkeler ile daha yakın ilişki kurulacağını

11. aynı eser, s.76

12. aynı eser, s.77

deklare etmek olmuştur (Nia, 2010). Bu politikanın doğal sonucu olarak da aslında İsrail'in kurulmasından devrime kadar geçen sürede mevcut statüko devam etmesine ve İran'ın bu konuya teveccüh etmemesine rağmen bu tarihten sonra İran kendisini Arapların yanında konumlandırmıştır. Bu gelişme sonucunda İsrail'in bölgedeki konumu, zaten bölgedeki Arap unsurlardan izoleli yaşamak durumunda olduğundan ve hayati bir ilişkisinin bulunduğu önemli bir partneri kaybetmekten dolayı iyice zayıflamıştır.

İran'da iktidarı ele geçiren yeni yönetim, İsrail ile politik ve diplomatik ilişkiler içerisinde bulunmak bir yana ekonomik ilişkiler içerisinde bile bulunmak istemediğini deklare etmiştir. Önceleri İsrail açısından “güvenli” olarak tabir edilen bir petrol kaynağı olan İran artık politikasını değiştirmiştir. İsrail bu şekilde iç piyasa ihtiyacının karşılanmasında çok önemli bir role sahip olan Eilat - Ashkleon boru hattına sürekli olarak petrol tedarik eden en önemli unsur olan İran'dan artık mahrum kalmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın en temel girdilerinin başında gelen petrol arzı güvenliği tehlikeye giren İsrail yeni arayışlar içerisine girmiştir (Demir, 2009).

İsrail açısından İran'ın kaybedilmesi kolay hazmedilecek bir husus olmadığından İran tarafı ilişkiyi kestiğini beyan etse de İsrail iktidarı ele geçiren mollalar ile ilişki kurmaya çalışmıştır (Parsı, 2007: 80). Bu ilişki, İran'da yaşayan ve İsrail dışındaki en büyük Yahudi nüfus olan İran Yahudileri üzerinden yapılmaya çalışılmıştır. Bu çabaların sonucu olarak, devrim sonrası ilişkiler kopmuş gibi görünse de perde arkasında özellikle askerî ilişkiler artarak devam etmiştir. Bu dönemde İsrail'de hiçbir zaman İran tehdidinden bahsedilmezken tam tersine İsrail, İran-Irak Savaşı sırasında kendisini ‘küçük şeytan’ ve ‘İslam düşmanı’ olarak adlandıran Humeyni rejimine askerî destekte bulunmuştur (Önal, 2011).

Devrimden kısa bir süre sonra, devrimin “rejim ihracı” gibi iddialı bir söylemde bulunması (Şahin, 2009: 139) ve Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın da bunu kendisine yönelik tehdit olarak algılaması sonucu 1980 yılında İran-Irak savaşı patlak vermiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte, bölgedeki diğer devletler de savaştan taraflardan birini tutmak durumunda kalmışlardır. Bunun doğal sonucu olarak da Arap ülkeleri arasında yeni ayrılıklar ve yeni birliktelikler meydana gelmiştir. Suriye, Libya, Cezayir, Güney Yemen ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) gibi yakın geçmişte Irak ile birlikte İsrail'e karşı tutum izlemiş ve Ortadoğu'da ABD ve İsrail'in istedi-

ği biçimde bir barışa karşı çıkmış olan devletler ve örgütler savaşın ilk yıllarında İran'ı desteklemişlerdir. İsrail ise İran'ın karşı cephesinde bulunan görece iyi ilişkileri olan ılımlı Arap ülkeleriyle yakınlaşmış olmasına rağmen, Irak'ı daha potansiyel düşman olarak görmesi nedeniyle İran yanında konum almış ve 1982 yılının ortalarına kadar stratejik nedenlerle İran'a askeri destek sağlamıştır (Stern, 1988).

İran-İrak savaşı nedeniyle Arap ülkelerinin kendi aralarında kamplara ayrılmaları en çok İsrail'in işine yaramıştır (Stern, 1988). Bu sayede, hem dünyanın ilgisi Filistin sorunundan bu tarafa kaymış hem de Arap ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar sayesinde kendisine bu ülkelerden yönelen tehdit azalmıştır. Ancak Humeyni'nin radikal anti-siyonist söylemlerine rağmen uygulamada İsrail ile ilişki kurulduğunun üstelik bunun Filistinlilerin sorunlarını çözmek ve onları bir vatana kavuşturmak için değil de sadece bu bölgede Şii devriminin yaygınlaştırılması ve bu sayede İslam dünyasında lider ülke konumuna gelme arzusu olduğunun ortaya çıkması üzerine, Libya ve Suriye savaşın ilerleyen yıllarında İran'dan desteklerini çekmeye başlamışlardır (Stern, 1988).

Şah yönetiminin düşüşü politik ve askeri yönden değerlendirildiğinde hem Batı cephesi hem de İsrail açısından hayati bir etki yaratmıştır. İran devrimi sonrası bölgede hiçbir şey eskisi gibi olmamıştır (Parsı, 2007: 79). Sonuçlarına bakıldığında ise askeri açıdan, körfezdeki Batı yanlısı en önemli müttefikin kaybedilmesine, politik olarak ise, petrol zengini monarşilerin ABD ile girilen sıkı ilişkilerden kaynaklanan hızlı ekonomik değişimlerin neden olduğu toplumsal bunalımlar karşısında savunmasız kalmalarına sebep olmuştur.

Devrimden sonra oynaklaşan ilişkiler yüzünden on yıl kadar önce hasım olan ülkeler bile artık aynı tarafta yer alır hale gelebilmişlerdir. Bu duruma en güzel örnek ise, İran'ın Filistin'de Hamas'ı ve Lübnan'da Şii Hizbullah'ı desteklemesi nedeniyle İsrail'in de başını çok ciddi bir şekilde ağrıtmıştırdan dolayı artık İsrail'in Suudi Arabistan'ın silahlanmasından pek rahatsızlık duymamasıdır (Kıran, 2012). Çünkü İran'ın mezhepçi politikalarından ve bölgede etkili bir figür olarak ortaya çıkmasından hoşlanmayan Suudi Arabistan artık İsrail'in Hizbullah ve Hamas'a dolayısıyla da İran'a karşı güç gösterinde bulunmasına sessiz kalarak İsrail'in politikalarını zımni olarak onaylıyormuş gibi bir görüntü vermektedir.

İran İslam devriminden sonra dinin uluslararası ilişkilerde etkili bir unsur olduğu konusunda da literatür oluşmaya başlamıştır. Bu süreci inceleyen İsrail’de bulunan Uluslararası İlişkiler Küresel Araştırma Merkezinin de direktörü Ortadoğu uzmanı Yahudi asıllı Amerikalı Profesör Barry Rubin, “devrimin ortaya çıkmasını ABD’nin politik başarısızlığı” olarak değerlendirmiş ve bu sonucu “ABD’li karar alıcı / politikacıların sistematik olarak yaptıkları değerlendirmelerde dinin olaylar üzerindeki etki ve nüfuzunu ihmal etmelerine” bağlamıştır (Rubin, 1994). Benzer sonuç görece seküler bir savaş olmasına rağmen 1990-1991 yıllarındaki 1. Körfez Savaşında da görülmektedir. Hatta bu savaştan sonra Samuel Huntington tarafından ortaya atılan ve uluslararası politikada geniş yankı uyandıran medeniyetler çatışmasının fitilinin de İran İslam devrimi ile ateşlendiği düşünülebilir ki bu teze göre “Batı için artık sadece askeri tehditler değil bir din olarak İslam da, barındırdığı radikal unsurlar sebebiyle tehdit haline gelmiştir” (Huntington, 1993: 22-29).¹³ Huntington’un öngördüğü tezin İsrail lobisi tarafından destek görmesi hatta bu tezin Yahudi kaynaklı olmasının arkasında, İsrail’in Batı’yı kendisine göre en büyük tehlike olarak gördüğü İslam dünyası ile çatıştırma gayesi bulunmaktadır (Eroğlu, 2012: 27).

Karşılıklı Düşmanca Söyleme Rağmen Devam Eden İlişkiler

İslam devriminin üstünden çok az bir süre geçmesine rağmen, Irak’ın İran’daki iç karışıklıklardan faydalanmak istemesi ve İran’ın rejim ihracı politikasından memnun olmayan diğer Sünni Arap devletleri ve Batılı ülkelerin de teşvikiyle 1980 yılında başlayan İran-İrak savaşının ilk yıllarında durum İran açısından pek de iyi görünmüyordu. Şah döneminden itibaren İran ordusunun silah ihtiyacının % 90’ının ABD’den sağlanıyor olması ve devrim sonrası İslam rejiminin ABD ile ilişkileri kesmesi nedeniyle artık bu kanaldan silah tedarik edemeyen İran ordusunun silah, cephane ve diğer ikmal malzemeleri neredeyse tamamen bitmişti.¹⁴ Oysa savaşın başlamasıyla birlikte Körfez

13. Bu eserin Türkçe çevirisi için bkz. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeyinin Yeniden Kurulması* (Çeviri: M. Turhan ve Cem Soydemir), İstanbul, 2004.

14. Thomas Latschan, “Her Zaman Düşman Değillerdi” (Çeviri: Hülya Schenk), <http://www.dw.de/her-zaman-dusman-degillerdi/a-17439384> linkinde 11.02.2014 tarihinde yayınlanan, Henner Fürtig ile yapılmış bir röportajın kayıdır.

ülkelerinin maddi desteği ve Batı ülkelerinin silah ve mühimmat desteği ile teçhiz edilmiş olan Irak ordusu İran karşısında gayet güçlü gözükmekteydi. İran ile yakın zamana kadar çok yakın ilişkileri bulunan İsrail de İran ordusunun sıkıntısının farkındaydı. Küçük bir iyilik karşılığında İran'a ihtiyaç duyduğu silahların en azından bir kısmının temin edilmesi teklifi böyle işte böyle bir ortamda yapılmıştı. Bu şartlar altında, Humeyni tarafından "küçük şeytan" ilan edilmiş, Tahran'daki büyükelçiliği devrimin ilk günlerinde boşaltılarak Filistin Kurtuluş Örgütüne tahsis edilmiş, halk düşmanı Şahın yakın müttefiki İsrail'in teklifini kabul ederek izolasyondan bir nebze de olsa sıyrılmak düşüncesi Humeyni için en makul olandı.

İsrail'in yardım teklifinin sebebi ilk bakışta geçmişte İran ile olan yakın ilişkileriymiş gibi görülebilir ancak, İsrail için bunun da rasyonel bir sebebi bulunmaktaydı. Çünkü İran ile savaşmakta olan Irak'ın 1980'lerin başından itibaren nükleer silah üretmeye çalıştığı iddia ediliyordu. Bu da ne İsrail'in ne de İran'ın kabul edebileceği bir tehditti.¹⁵ İsrail Hava Kuvvetlerine ait uçakların Irak'taki Osirak nükleer tesisini bombalamasını sağlamak için ihtiyaç duyduğu istihbari bilgiler İran gizli servisi tarafından sağlanmıştır. İki ülke arasındaki gizli işbirliğinin büyük boyutlarda olduğunu söyleyen Alman Ortadoğu uzmanı Fürtig¹⁶ "Her iki taraf da bu işbirliğini gizli tutmaya çalışıyordu. Bunu açıklamak ne İranlıların ne de İsraililerin işine geliyordu"¹⁷ diyerek karşılıklı örtülü ilişkilerden bahsetmektedir.

İsrail ve İran arasında Eylül 1980 tarihinden İsrail'in ABD menşeli silahları için mühimmat almak istediğini ABD'li muhataplarına iletmeleriyle başlayan ilişkiler (Entessar, 1984) İran-Irak savaşı boyunca değişik şekillerde devam etmiştir. Savaşın gidişatına göre bazen aksamalar olsa da, İsrail eski müttefiki İran'ın ihtiyaçlarını karşılama konusunda hiçbir zaman mesafeli davranmamıştır. Hatta bu konuda ABD'den yükselen olumsuz sesleri engellemek için başbakan seviyesinde diplomasi yürütmüştür. Aşağıda İs-

15. aynı eser.

16. Hamburg merkezli Küresel ve Bölgesel Çalışmalar Enstitüsünde (GIGA) öğretim üyesi, Hamburg Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsünün de direktörü olan Fürtig, uzun süre İran ve Mısır'da kalmış olup bölge hakkında pek çok yayını bulunmaktadır.

17. Thomas Latschan, a.g.e.

rail ile İran arasındaki dolaylı veya direk olarak şimdiye kadar tespit edilen örtülü ilişkiler konularına göre listelenmiştir. Verilen olayların bir kısmı şüpheye mahal vermeyecek kadar somut (mahkeme veya soruşturma komisyonu kararları vb.) iken bazı olaylar kesin kanıt olmadığı için basına yansıdığı şekilde okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla verilmiştir.

Silah ve Mühimmat Satışları

İngiliz Observer Gazetesinde yer alan bir habere göre, İsrail 1979 öncesi İran'a silah satan devletlerin başında yer almaktadır. Bu satışlar o dönem şartlarına göre gayet iyi bir rakam olan yıllık 500 Milyon doları bulmaktadır. 1980 yılında İran-İrak Savaşı başladığında, İran temsilcisi ve İsrail Savunma Bakanı yardımcısı Paris'te bir araya gelerek İran'daki Yahudilerin İsrail'e transfer edilmelerine karşılık silah pazarlığı yapmışlardır. Yapılan anlaşma gereği İran, Yahudi vatandaşlarının İsrail'e göçmelerine izin vermiş, İsrail de buna karşılık bir Yahudi silah tüccarı marifetiyle İran'a Türkiye üzerinden Chieftain tanklarının yedek parçalarıyla, F-4 ve F-5 savaş uçakları ile M6 tanklarının yedek parçalarını vermiştir (Hunter, 1986).

1981 yılında, Yaacov Nimrodi¹⁸ adlı bir Yahudi'nin, içerisinde hava savunma füzesi HAWK'lar, 155 mm'lik havan mermileri ve çeşitli ağır mühimmat ve silahların bulunduğu toplam 135 Milyon 842 bin Dolar değerindeki malzemeyi yedek parçalarıyla birlikte İran'a sattığı gazetelerde yer almıştır. Nimrodi, aynı zamanda Amsterdam limanından İsrail gemilerine yüklenen askeri teçhizat ve silahın da nakliyesini yürütüyordu. Nimrodi 1955 ile 1979 yılları arasında Tahran'daki İsrail Askeri Ataşesi olarak görev yapmış olup ilişkilerinin bu dönemde kurulduğu tahmin edilmektedir. Aynı tarihte Lüksemburg radyosunun verdiği habere göre 24 Temmuz 1984'de Zürih'de Nimrodi, İran Savunma Bakan Yardımcısı ve İran İstihbarat Başkanıyla görüşmüş, bu görüşmenin ardından İsviçre Hükümet sözcüsünün yaptığı resmi açıklamaya göre ise 40 adet aracın (uçak ya da TIR olup olmadığı kesin olarak belirtilmemiştir) silah yüklü olarak İsrail'den yola çıkarak Türkiye ve Suriye üzerinden İran'a gönderildiği bildirilmiştir (Sobhani, age: 141).

1982 yılına gelindiğinde ise, İsrail ile İran arasındaki silah ticaretinin kap-

18. Sobhani'ye göre, Suriye Devlet Başkanı Esat'ın kardeşi olup, üst düzey İsraili ve İranlı asker ve politikacılarla irtibatı bulunmaktadır.

samı “*Yahudilere karşılık silah*” çerçevesinden çıkararak artık İsrail’in, Irak’ın güçlenmesini önleyici tedbir ve karşı gücü dengeleme manevrası olarak görülmeye başlamıştır (Davis, 2010). Bu kapsamda, İsrail’in 1982 yılındaki Lübnan işgali sırasında FKÖ’nün cephaneliklerinden ele geçirmiş olduğu 50 milyon dolarlık cephane İran’a gönderilmiştir. Daha önce aynı kaynaktan gönderilen iki parti mühimmatla birlikte İsrail’in FKÖ’den ele geçirdiği toplam 150 milyon dolarlık mühimmatı İran’a sattığı iddia edilmektedir (Sohbani, age: 141). Aynı yılın Kasım ayında da İsrail envanterinde bulunan ABD yapımı TOW anti-tank roketleri ile HAWK uçaksavar füzelerinin İran’a satıldığı iddiaları olmakla beraber kesin kanıt bulunmamaktadır (Davis, 2010). Ancak bu satışların 1984 yılında İran’ın artık ödeme güçlüğü çekmeye başlamasına kadar devam ettiği ve bu tarihte İsrail Başbakanı Peres tarafından İran’a silah satışının artık ABD ile stratejik ortaklıklarına zarar vermeye başladığı gerekçesiyle sona erdirildiği görülmektedir (Davis, 2010).

Mart 1985’e gelindiğinde ise içerisinde ABD Ulusal Güvenlik Konseyi danışmanı Micheal Ledeen, ABD Başkanı Reagan’ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Bud McFarland’in yanısıra İsrail’den Başbakan Peres’in yakın arkadaşı ve sırdaşı olan David Kimche ve Al Sch-wimmer ile daha önceki bölümlerde bahsetmiş olduğumuz Yaacov Nimrodi isimli silah tüccarlarından oluşan bir grup tarafından İran Girişimi (Iran Initiative) adı verilen oluşum, Lübnan’daki tutsak ABD askerlerinin kurtarılması karşılığında İran’a silah satışı yapılması motivasyonu ile (*Arms for hostages*), ABD ve İsrail yönetimlerinin de örtülü onayıyla kurulmuştur (Davis, 2010). İlerleyen tarihlerde, oluşumun ABD tarafında yer alan Ledeen ve McFarland’in yerine Oliver North, John Poindexter ve Richard Secord gibi isimler görevlendirilmiş olup ABD tarafının da telkiniyle İsrail ekibinin başına Kimche’nin yerine, ünlü bir karşı terör uzmanı olan Amiram Nir getirilmiştir (Davis, 2010). İsrail ve İran temsilcilerinin Mart 1985’de Hamburg’daki ilk görüşmelerinde liderliğini Manucher Ghorbanifar’ın yaptığı İran heyetinin 2 milyon dolarlık yiyecek ve silah satın almak istediklerini iletmeleri üzerine Peres sadece yiyeceği temin edebileceklerini, İsrail ile ABD arasındaki ilişkilerin hassasiyetinden dolayı şimdilik silahları sağlayamayacaklarını belirtmiştir. Nisan ayında yapılan yeni görüşmede ise İran tarafı İsrail’e yapılacak sevkiyatın karşılığını Sovyet yapımı T-72 tanklarıyla ödemeyi teklif ettiğinde, İsrail tarafı bu tanklara sahip olmanın ABD içinde çok faydalı

olacağını değerlendirerek İran'ın istediği ABD yapımı silahları temin etmeye çalışmış fakat muvaffak olamamıştır (Davis, 2010).

İran girişimi sayesinde, İsrail ile İran arasında 1980'den beri örtülü olarak devam eden silah ticaretine ABD tarafı da müdahil olmuş ve yapılan müzakereler sonucunda ABD, İran'a TOW roketleri ve HAWK füzelerinin satışına razı olmuştur (Davis, 2010).¹⁹ Bu tarihten sonra "*Irangate*" olarak isimlendirilen skandalın ortaya çıkmasına kadar geçen sürede İran'a ABD tarafından doğrudan veya İsrail aracılığıyla İspanya, Portekiz, İrlanda, Almanya, Danimarka, Güney Kıbrıs hatta Arjantin aktarmalı olarak fason şirketler aracılığıyla deniz ve hava yolu kullanılarak silah satışı gerçekleştirilmiştir. İsrail tarafından İran'a satılan ABD kaynaklı silah ve mühimmatların miktarları sevk tarihleriyle birlikte aşağıda verilmiştir:²⁰ 20 Ağustos 1985: 96 adet TOW. 14 Eylül 1985: 408 adet TOW. 24 Kasım 1985: 18 adet HAWK. 17 Şubat 1986: 500 adet TOW. 27 Şubat 1986: 500 adet TOW. 24 Mayıs 1986: 508 adet TOW ve 240 adet HAWK ile yedek parçaları. 4 Ağustos 1986: HAWK yedek parçaları. 28 Ekim 1986: 500 adet TOW.

Yukarıda belirtilen sevkiyatlar haricinde, 15 Ağustos 1985'te DC-8 modeli bir kargo uçağının İran'dan kalktıktan sonra Malaga'ya (İspanya) gitmesi gerekirken Tel Aviv (İsrail) havaalanına mecburi iniş yaptığı, yapılan soruşturma neticesinde ise uçağın Brüksel'de konuşlu olduğu söylenen "Nigeria" isimindeki hayali bir şirket tarafından Miami'deki yine belirsiz bir şirketten satın alındığı ortaya çıkmıştır. Bu uçakla, ABD'den İsrail'e, oradan da İran'a Hawk füzelerinin gönderildiği ayrıca aynı şirkete kayıtlı başka bir Boeing 707 uçağıyla da İsrail'in Malaga üzerinden İran'a 1250 adet TOW roketi gönderdiği ortaya çıkmıştır (Hunter, 1986).

1986 Nisan ayında, Amerikan Gümrük Muhafaza ajanları yaptıkları bir operasyonla, tuzağa düşürülerek ele geçirdikleri İsrail ordusundan emekli bir general olan Avraham Bar-Am ve 12 suç ortağının (3'ü İsraili) vermiş oldukları ifadelerde, İsrail'in, 2.6 Milyar dolar tutarında Amerikan yapımı silahları üçüncü bir ülke aracılığıyla İran'a sattığını itiraf etmişlerdir. Bu ko-

19. "Report of the Congressional Committes Investigating the Iran-Contra Affair, New York, Random House, 1988, s.150'den alıntıdır.

20. ABD Senato Raporu, No 216, Iran-Contra Investigation Report, Washington, 1989, s.6-8

nuyla ilgili olarak Chicago Tribune gazetesinin yapmış olduğu haberde, Londra'da yaşayan Amerikalı bir avukat olan Samuel Evans'ın İran'a geliştirilmiş uçaksavar füzeleri ve diğer ordudonatım malzemelerinin satışını koordine ettiğini ve bu satışların hem İsrail Savunma Bakanı Yitzhak Rabin hem de Başbakan Peres ile irtibatlı olduğu yazılmıştır. Davayla ilgili olarak Amerikan Federal yetkililerin hazırlamış olduğu iddianamedeki delillere bakılırsa İsrail'in, kendisine fazla gelen silahları Türkiye'ye satmak için ikincil satışa izin veren sahte belgeler tanzim ederek bu silahları İran'a sattığı öne sürülmektedir. Zaten İsraili general Bar-Am'ın hapisanede iken yapmış olduğu açıklamalarda İran'a İsrail hükümetinin izni ile silah satışının yapıldığını iddia etmiş ancak bu iddiayı inkar eden İsrail yetkilileri, bahse konu iznin sadece eski ordu mensuplarına kendi silahlarını satmak için verilen izin olabileceği konusunda ısrar etmişlerdir (Hunter, 1986). Sırf bu yüzden, Savunma Bakanı Rabin, Eylül ayında yapmış olduğu bir basın toplantısında yanlış anlaşılmalara mahal vermemek için, eski ordu mensuplarına silah satışı için verilen iznin değiştirildiği açıklamıştır (Hunter, 1986).

1983 yılında, o zamanki İsrail Savunma Bakanı olan Ariel Şaron, ABD'de bulunduğu sırada yaptığı bir konuşmada, İsrail'in Irak'ı İran'dan daha büyük bir düşman olarak algıladığı için İran'a silah sattıklarını ağzından kaçırmıştır. Hatta bu satışların ABD'li yetkililerin bilgisi dâhilinde olduğunu söylemesi üzerine ABD'li yetkililer bu konunun görüşüldüğünü ancak İsrail'e bu konuda herhangi bir izin verilmediğini söyleyerek bu iddiayı inkâr etmişlerdir (Hunter, 1986).

Diğer ilişkiler

“İran, İsrail'in en iyi arkadaşıdır ve Tahran'la ilişkilerimizde pozisyonumuzu değiştirme niyetinde değiliz” (Parsı, 2007: 128). Bu sözler, 1987 yılında İsrail eski Başbakanı İzak Rabin tarafından dile getirildi. Bu sözlerin sarf edildiği tarihe dikkat edilecek olursa İran Devrim Lideri Ayetullah Humeyni'nin hala hayatta olduğu ve İsrail'e karşı en radikal söylemleri kullandığı döneme denk geldiği görülmektedir. Tahran'ın bu katı tavrına rağmen dönemin İsrail başbakanı Rabin'in İran'dan hala stratejik bir dost olarak bahsetmesi önemlidir.

İsrail 1989 yılında hem Lübnan'ı işgali sırasında esir düşen 3 İsraili mahkûmun güvenliğini sağlamak hem de ağır bir savaştan çıkmış olması nedeniyle zor durumda olan İran ekonomisine destek amacıyla, İran ile top-

lam tutarı 36 milyon dolar olan 2 milyon ton varillik bir petrol alım anlaşması yapmıştır. İki ülke arasında gizli tutulan bu anlaşma yaklaşık bir yıl sonra İsrail Enerji ve Altyapı Bakanı Moshe Shahal tarafından Knesset'te yapılan bir toplantıda “bu anlaşmadan 2,5 milyon dolar kar ettik” diye açıklamada bulunması üzerine ortaya çıkmıştır (Parsi, 2007: 131).

Bir diğer ilişki emaresi de 1990'lı yıllarda eski bir İsraili asker olan Nahum Manbar'ın İran'a kimyasal silah malzemesi sattığının ortaya çıkmasıyla yaşanan süreçtir. Manbar, düşman bir ülkeyle yasaklanmış olmasına rağmen işbirliği yapmak ve casusluk suçlamasıyla 16 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Daha sonra Manbar'ın İsrail gizli servisi ile ilişkileri ortaya çıkmıştı (Walt, 2010).

Bir diğer vaka ise, meşhur Ofer ailesinin adının geçtiği skandaldır. Bu olay, İran ile İsrail arasındaki perde arkası flörtünün en güzel örneklerinden biridir. İran'a 8.65 milyon dolarlık gemi satan, bu ülkenin petrolünü başka ülkelere pazarlayan İsrail'in en zengin iş adamı Sami Ofer, olayın ortaya çıkmasından hemen sonra Tel Aviv'deki evinde ölü bulunmuştur. Ofer ailesi, İran'la kurulan ticari ilişkilerin İsrail gizli servislerinin bilgisi dâhilinde yapıldığını açıklamış ancak kısa bir süre sonra bu inkâr edilmiştir. Hatta bu konuyla ilgili olarak İsrail Parlamentosu'nda yapılan oturum da gizli bir el tarafından iptal edilmiştir (Kershner, 2010).

Mart 2008'de, İsviçre Dışişleri Bakanı İran'a resmi bir ziyarette bulunarak, İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'la beraber İsviçre'nin ihtiyacı olan doğal gazın karşılanması hususunda 25 yıl süreli ve milyarlarca avroluk değeri olan bir anlaşma imzalamışlardır. Anlaşmanın hemen ardından ABD ve İsrail'den İsviçre'yi kınayan açıklamalar gelmiş hatta bazı Yahudi örgütleri tarafından İsviçre aleyhine protestolar yapılmıştır. Bunun üzerine 30 Mart 2008 tarihinde Sonntag isimli İsviçre gazetesinde konuyla ilgili bir yorum yayınlanmıştır. Bu yazıda, İsrail'in kendi boykot kararı ve yaptırımlara rağmen İran'dan dolayı yollardan da olsa petrol ithal etmeye devam ettiği, bu transferlerin 1968 yılında kurulan Elyat-Aşkelon Boru Hattı Şirketi (Eilat-Ashkelon Pipeline Company) üzerinden yapılmaya devam edildiği iddia edilmektedir. Gazeteye göre, İran'dan yola çıkan petrol Avrupa'nın başta Rotherdam Limanı olmak üzere değişik limanlarına ulaşarak, buralarda Avrupalı şirketlerden geliyormuş gibi evrak tanzim edildikten sonra İsrail'in Hayfa Limanına gönderilmektedir. Bu yüzden, İsrail'in kendisinin uymadığı

yaptırımlara başka ülkelerin uymalarını beklemesi iki yüzlülük olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca İran, İsrail tarafından resmi olarak düşman kabul edilmediğinden İsrail şirketleri açısından İran ile ticari faaliyetlerde bulunmayı engelleyecek bir hüküm de bulunmamaktadır (Silvestein, 2008).

Tahran Ticaret Odasının 2010 yılında açtığı ticari web siteleri yönetim yazılımları alımı konulu bir ihaleyi, iki ülke arasında resmi olarak herhangi bir münasebet bulunmamasına rağmen “The Media Line” isimli İsraili bilişim firma kazanarak 1 milyon dolarlık anlaşma yapılmıştır. Anlaşmanın yasal engellere takılmaması için anlaşma İsrail firması yetkilileri yerine Hollandalı iş adamları ile imzalanmıştır (Walt, 2010). Tahran Ticaret Odası resmi olarak bu anlaşmayı inkâr etse de yine bir İsrail bilişim firması olan DaroNet’in sözcüsü olan Yehoshua Meiri’nin yaptığı açıklamaya göre, Tahran Ticaret Odası ihtiyaç duyduğu yazılımlarının % 80’nini bu firmadan karşılamaktadır. Aynı zamanda Tahran Ticaret Odası ile İsraili iş adamları arasında büyüklüğü 250 milyon doları bulan ileri teknoloji ve çeri domatesi ticareti de yapılmaktadır (Walt, 2010).

Günümüzde İsrail dışında en çok Yahudi nüfusu barındıran İran’da, İslam Devrimi sonrası ülkedeki farklı azınlık gruplarına karşı ayrımcı politikaları uygulanmış olsa bile hâlihazırdaki İran Anayasasında sadece Yahudi, Hıristiyan ve Zerdüştler ülkeyi oluşturan 13 kurucu unsur arasında sayılmakta ve bu grupların kendi aralarındaki münasebetlerine karışılmamakta birlikte dini eğitimlerine müdahale edilmemektedir (Price, 2005: 315). Bu durumda, İslami rejimin aslında görüldüğünün aksine diğer dini azınlıklarla iyi ilişkiler kurduğunu göstermektedir.

Toparlamak gerekirse, iki ülke arasındaki silah ticaretinin zamanlamasına bakıldığında, 1981’den 1985’lere kadar yapılan sevkiyatların genelde İran ordusunda bulunan ABD yapımı silahların mühimmatları ve yedek parçaları gibi cari malzemelerden oluştuğu görülmektedir. Bu dönemde İsrail’in kendi elindeki veya Lübnan’daki FKÖ cephaneliklerinden ele geçirdiği “ikinci el” silahları İran’a sattığını görmekteyiz. Ancak, ABD’nin İran ve Irak’ı çevreleme politikası (dual containment) gereği olarak bu ülkelere uygulanan ambargo sonucunda İran’ın elindeki mühimmatın tükenmesi ve artık Irak ile savaşamaz hale gelmesinden sonra İsrail üzerinden İran’a satışı yapılan silahlarda da çeşitlilik görülmeye başlanmıştır. Özellikle Reagan yönetiminin Lübnan’daki tutsak askerleri kurtarmak gerekçesiyle bazı so-

fistike silah ve mühimmatı dolaylı olarak İran'a sattığı bilgisini "İrangate" skandalının ortaya çıkmasından sonra Amerikan Kongresinin İran-Contra Araştırma Komisyonu ve ABD Başkanı tarafından görevlendirilen ve eski senatör John Tower'ın başkanlık yaptığı "Tower Komisyonu" ismi verilen komisyonların raporlarında görmek mümkündür (Davis, 2010: 2-3).

Bu silah satışları sayesinde: (a) İran ordusu ikame edilerek, bölgede güçlenen Irak dengelenmiş oluyor. (b) Humeyni'ye, ülkesi ve kendisi için İsrail ve ABD'nin desteğinin ne kadar hayati olduğu hissettiriliyor. (c) İsrail bu satışlardan gelir elde ederek hazinesini güçlendiriyor ve elindeki demode silahlardan kurtulmuş oluyor. (d) Aynı zamanda, İslami rejime yardım ediyor gözükerek yeniden ilişki kurulma ihtimalini artırıyor. (e) İran'daki Yahudilerin hayatını güvenceye alıyor. (f) ABD yönetimi kaybettiği müttefikini tekrar kazanmanın hesabını yapıyor. (g) Lübnan'daki esirlerin kurtarılmasını sağlayarak seçim yatırımı yapıyor. (h) Elde edilen gelirle Nikaruga'da kendisine muhalif yönetimi devirmek için ayrılıkçıları destekliyordu.

Görüldüğü üzere bu ticaretten aslında savaşın diğer tarafı olan Irak dışındaki herkes yarar sağlamaktadır. Dolayısıyla resmi olarak aralarında ilişki olmayan İran-İsrail ve ABD yönetimleri, doğrudan ya da dolaylı olarak silah ticareti yapmak hususunda söylemleriyle çelişse bile herhangi bir beis görmemişlerdir. Uluslararası bir araştırma merkezi olan PİCA (Publications in Contemporary Affairs) tarafından hazırlanan raporda, Amerikan Kongresinin İran-Contra skandalı soruşturma komisyonu raporuna istinaden hazırlanan çalışmada; İsrail'in 1980-1984 arasında İran'a sattığı silahlar için (ABD menşeli olanlar dâhil) ABD'den izin almadığı ancak 1985'ten sonra yapılan transferler için ABD yönetiminden izin alındığı belirtilmektedir (Davis, 2010).²¹

İsrail-İran Arasındaki Gerginliğin Etkileri

İsrail ile İran arasındaki resmi ilişkilerin 1979 tarihinde kesildiğini ancak gayri resmi ilişkilerin özellikle İran-Irak savaşı esnasında devam ettiği önceki bölümlerde anlatılmıştır. Ancak, 1990'lı yıllardan itibaren o tarihe kadar İranlı yöneticilerin çok sert açıklamalarına rağmen itidalli davranmayı

21. Detaylı bilgi için bkz. "Report of the Congressional Committees Investigating the Iran-Contra Affair, New York, Random House, 1988, s.155.

tercih eden İsraili politikacılar da İran'dan ümitlerini keserek, İran'ın sert söylemlerine mukabele etmeye başlamışlardır. İran yönetiminin takınmış olduğu tavizsiz tavır ve İsrail'in artık bölgede eskisi kadar izole olmamasının verdiği rahatlıkla ve özellikle Likud Partisi gibi muhafazakâr yönetimler döneminde İran'a karşı, İran'ın kullandığı dile muadil bir söylemle karşılık vermeye başlamışlardır.

Dolayısıyla karşılıklı restleşmenin öncelikle iki ülkeye ve doğal olarak da bölgenin diğer ülkelerine ve örgütlerine direk veya dolaylı etkileri olmuştur. Bu bölümde bahse konu etkiler listelenecek olup, sonuç bölümünde bu etkiler de hesaba katılarak bir değerlendirme yapılacaktır. (1) İsrail bölgedeki yegâne müttefikini kaybetmiş iken 1979 yılında Mısır ile yaptığı Camp David Anlaşması sayesinde bölgedeki izolasyonu kırılmıştır. İsrail bu sayede bölgenin Arap unsurlarıyla da ilişki kurar hale gelmiş ve İran'a olan bağımlılığını azaltmıştır. (2) İsrail, bölgede var olmasını bölge dinamiklerinden bağımsız olarak ABD ve diğer Batılı ülkelerin desteğine bağlayacak yeni bir enstrüman geliştirerek, ABD'nin sağladığı destek ile bölgenin diğer ılımlı devletleriyle ilişki kurmaya başlamıştır. İran kaynaklı tehditlere karşı varlığını korumak için daha fazla silahlanma ihtiyacı nedeniyle milli silah sanayisini geliştirmeye başlamıştır. (3) İran'ın devrim sonrasında izlediği "devrim ihracı" politikası Körfez Ülkelerini ABD'ye daha çok yaklaştırmış ve ABD'nin Ortadoğu'ya verdiği önemi arttırmıştır (Kocaturk, 2004). ABD, İran tehlikesi nedeniyle güvenlik şemsiyesine ihtiyaç duyan bölge ülkelerine ihtiyaç duydukları hizmeti sağlamak gerekçesiyle bölgeye asker konuşlandırmaya başlamış, İran devriminin bölgedeki çıkarlarına yönelik olumsuz etkilerini önlemek için İran ile Irak arasındaki savaşı kullanmış ve bu sayede bölgedeki uyuşmazlıkları arttırarak bölgedeki askeri varlığını genişletmiştir (Kocaturk, 2004). (4) Filistin sorununun Tahran'ın dış politik merceğine girmesi ve İran'ın uyguladığı dış politika sayesinde Filistin sorunu, İslamî Arap konseptinden çıkarak bütün Müslümanların sorunu haline dönüşmüştür. Bu gelişme, İran'ın kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi için mükemmel bir oyun alanı yaratmış ve İran bu sayede bölgede liderliğe oynama şansını yakalamıştır.²² (5) İran, İsrail ve

22. Latschan,a.g.e. Alman akademisyen Fürtig'in Alman Deutsche Welle gazetesine verdiği mülakattan alıntıdır.

ABD'nin İran'ı çevreleme politikasına karşılık olarak, bölgedeki ABD ve İsrail varlığını tehdit eden aşırı dinci gruplara destek vermeye başlamış ve özellikle mezhep kartını da kullanarak yeni radikal örgütler oluşmasına katkı sağlamıştır. Mezhep eksenli politikalar yüzünden "Şii Hilali" oluşturmaya çalışmakla suçlanmış ve bu tür söylemler İran'ı daha da terörize etmiştir (Şahin, 2006). (6) ABD, 1979 sonrası İran gibi önemli bir müttefikini kaybetmesinden dolayı en fazla zarar gören ülke gibi gözükmesine rağmen İslam devrimi sonrası İran'ın özellikle İsrail'e karşı aşırı söylemlerini kullanarak onu bölgenin en büyük tehlikesi olarak gösterip, başta Körfez ülkeleri olmak üzere diğer bölge ülkelerine de yüksek miktarda silah satmaya başlamıştır. İran'ın, yarı gerçek yarı kurgu, bölgesel bir tehdit haline gelmesiyle birlikte ABD ve Avrupa Birliği'nin başını çektiği ve İsrail'in açık açık kıskırttığı İran karşıtı kampanyaya Körfez Arap ülkeleri de katılarak bugüne kadar uzanan rekabet başlamıştır (Başkan, 2013). (7) İran İslam Devrimi sonrasında, bölgede soğuk savaşın ilk döneminden itibaren etkili olan seküler milliyetçilik akımlarının yerine İslami düşüncenin yeniden etkili olmaya başlaması ve "siyasal İslam" kavramının öne çıkması (Allin and Simon, 2010: 28-29) ile hem bölgede hem de dünyada komünizmin etkisini azaltmış ve Sovyet rejiminin yıkılmasında önemli rol oynamıştır.

İran İslam Devriminin etkilerinden de anlaşılacağı üzere, "ne ideolojisi, ne hedefi, ne gerçekleşme biçimi ile 1789 Fransız Devrimine ve 1917 Sovyet Devrimine benzememekle birlikte yarattığı uluslararası sarsıntı ve yol açtığı gelişmeler, İran İslam Devrimi'nin de tıpkı 1789 Fransız ve 1917 Sovyet devrimleri gibi çağ yaratan büyük tarihsel dönüşümlerden biri olduğu izlenimi vermektedir" (Çandar, 1981: 9). İran Devrimi, her şeyden önce, sistemin özü olan uluslararası sömürü ve baskıya karşı gelmek gibi affedilmez bir suç işlemiştir. Ve üstelik bu suçu, sistemin yüzyıllardır yozlaştırıp saptırmaya çalıştığı bir inanç sistemi yani yüz milyonlarca ezilen insan adına işlemiştir.²³ Bu yorumlardan da anlaşılacağı üzere, devrim farklı kesimlerce değişik şekillerde yorumlanmış olup, her odak kendi yorumuna göre karşılık vermiştir. İsrail de devrimin ilk zamanlarında kesin tavır koymamış, yönetimin kimlerin eline geçeceğini görmek istemiştir. Mollalar

23. Çandar, a.g.e., s.147 (Ortadoğu'da Devrim ve Karşı Devrim, Haluk Gerger, Cumhuriyet Gazetesi, 3 Ekim 1980 tarihli yazısından alıntıdır)

yönetimi ele geçirdikten sonra bile umutlarını kesmemişler ve iletişim yolları aramışlardır. İran-İrak savaşında önceki bölümde anlatılan desteği de bu kapsamda yorumlamak gerekmektedir.

Sonuç

İran İslam Devrimi, daha önceki bölümlerde anlatıldığı gibi oluş ve sonuçları itibarıyla tarih sahnesinde çok önemli bir yer işgal etmektedir. Devrimin amacına yönelik yapılan yorumlarda; yorum sahibinin etnik ve dini kökeninden, ideolojik ve siyasi tercihlerine kadar geniş bir yelpazede farklı bakış açıları mevcuttur. Konu gereği İsrail'in ve kısmen de Batının bakış açısı irdelendiğinden aslında devrimle elde edilenlere bakıldığında bazı hususların gözden kaçmış olduğu görülmektedir. İran İslam devrimi, asli ve yerli dinamikleri olan bir devrimdir. Ancak, bu devrimin öyle dünya düzeninin dışında, siyasi ve askeri dengelerin gıyabında ve gelişmiş haber alma ağlarının dışında cereyan etmiş ve Batılı ülkeler ile hiçbir irtibatı ve saklı ilişkileri olmayan bir devrim olduğunu söylemek de pek mümkün görülmemektedir. Hele bütün ekonomisi ve askeri imkânları Batı tarafından sağlanan bir devletin ya da toplumun Batı'yı hedef alan bir kıyamında, aynı cepheye tamamen kilitli, kapalı bir politika ve savaş yürüteceğini düşünmek zordur.²⁴

Devrim bir kere başladıktan sonra artık kestirilemeyen dinamikler nedeniyle, ülke yönetiminin beklentinin aksine mollaların eline geçmesi, devrim ateşini körükleyenler için çok yıkıcı olmuştur. Özellikle, Şah'ın son dönemlerde İslam Birliğini sağlamak, İran'ı bu birliğin liderliğine taşımak gibi ütopyik hedeflerinin ortaya çıkmasından hoşlanmayan ABD ve bölgesel işbirlikçileri 1953 yılında CIA'nin teşvik ettiği "Musaddık Darbesi" benzeri bir operasyonla Şah'ın kolayca devrileceğini ve yerine kendileriyle uyumlu bir yönetim geleceğini ummuşlardı (Ganji, 2006: 66). İsrail tarafında bu beyhude bekleyişin 1991 1. Körfez Savaşına kadar sürdüğü görülmektedir.

Ancak 1979 sonrasında bile söylem bazında olsa bile uygulamada radikal bir değişikliğe uğramayan İsrail-İran ilişkilerinin neden 1990'lardan sonra tamamen kesildiğini anlamak için o dönemde yaşanan gelişmelere bakıldı-

24. Mehmet Emin Akın, İran, Amerika ve İsrail Silah İlişkileri, <http://www.islahhaber.net/makale/iran--amerika-ve-israil-silah-iliskileri--3-/>, Erişim Tarihi:10.03.2015.

ğında ise bu dönemde; Sovyetler Birliği'nin Afganistan'tan çekildiğini, İran-Irak savaşının sona erdiğini ve ardından Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine ABD'nin müdahalesinin geldiğini, 1. Körfez Savaşı sonrasında defakto olarak üçe bölünen Irak sayesinde Saddam Hüseyin etkisizleştirildiğini görmekteyiz. Sovyetler Birliğinin dağılması ve bunun sonucu olarak komünizmin çökmesi de yine aynı döneme isabet etmektedir. Bu gelişmeler neticesinde, bölgedeki güç dengeleri de alt-üst olmuştur. ABD için artık etkisiz hale gelen rakip/düşman (Sovyet rejimi, Saddam) yerine yeni bir düşman yaratılması gerekmiştir. Bu düşmanın yaratılmasında ise, ABD'nin 1979 yılından itibaren İran ile yaşamış olduğu gerginlik zemin oluşturmuştur. İsrail'in bölgesel çıkarlarına ters düşse de, ABD'nin İran'a karşı uygulamış olduğu yeni politikaya iştirak etmekten başka çaresi kalmamıştır. Gerçi 1991 yılındaki Körfez Savaşı'nda ABD'ye dolaylı yollardan yardım eden İran, karşılığında bölgesel güvenlik çemberine dahil edilmeyi ummaktaydı. Ama ABD, İran'ın Körfez Savaşı'nda kendisine yapmış olduğu yardımı görmezden gelerek İran'ı daha da yalnızlaştırma politikasını tercih etmiştir. Tam da bu süreçten sonra yani 1993-94 yıllarının ardından İran, anti-İsrail söylemini daha işlevsel bir politikaya dönüştürmeye başlamıştır (Taşkent, 2014).

Aslında, bu politika değişikliğinin İsraili politikacıların da işine geldiği görülmektedir. Zira tarih boyunca Yahudilerin maruz kaldığı iddia edilen mağduriyet ve II. Dünya Savaşındaki soykırımın etkilerinden uzaklaşmaya başlayan İsrail halkını güvenlik kaygısıyla tekrar kendine getirecek yegâne aktör böylelikle bulunmuş olmaktadır. İsrail, İranlı politikacıların "İsrail'in bölgeden sökülüp atılması gerektiğini" içeren açıklamalarını "Yahudi karışıklığı" olarak göstermiş ve bu sayede oluşan antisemitist jargonu hem İsrail'de yerleşik olan Yahudilerin milliyetçiliğe (Siyonizm) teşvik edilmelerini hem de diasporada yaşayan Yahudilerin İsrail'e dönmelerini sağlayacak bir enstrüman olarak kullanmıştır (Balpınar, 2012).

Benzer şekilde İran için de İsrail karşıtlığı; hem bölgede İsrail'e karşı çıkarak Filistinlileri koruyan büyük ağabey rolü hem de İslam devrimine karşı olan muhaliflerin etkisizleştirilmesinde uygulanan politikalara meşruiyet kazandırmıştır. İran'ın Filistin meselesindeki radikal tutumu ve çatışmanın adeta İran ile İsrail arasında vekalet savaşına dönüşmesi Arap dünyasını da çıkmaza sürüklemiştir. Çünkü Arap ülkeleri tarafından Hamas'ın desteklenmesi doğrudan İran'ın da desteklenmesi ve İsrail ile çatışılması, Ha-

mas'a destek verilmemesi de sanki İsrail ile dolaylı da olsa ilişki kurulmuş gibi olarak algılandığından Arapların hareket alanlarını kısıtlamıştır. Bu ikilem, İran'ı "Arapların terk ettiği Filistin davasının yegâne savunucusu" konumuna getirmiştir ki, bu algı hem direk olarak Arap ülkelerini hem de Arap-İsrail barışını zora sokmaktadır (Sinkaya, 2014). Oysa Arap-İsrail barış süreci İran'ın bölgesel rolünü ve Ortadoğu'ya yönelik politikalarını yakından etkileyebilecek bir gelişme olarak görülmekteydi. Sürecin başarılı şekilde sonuçlanması İran'ın "ileri üssü" gibi olan Lübnan'dan dışlanması sağlayacak ve Suriye ile olan ittifakını tehlikeye atacaktı. Bundan dolayı İran 1993 Oslo Anlaşmaları'na karşı çıkan Filistinli gruplara maddi ve manevi destek sağlamaya devam etmiştir (Sinkaya, 2005).

Fakat İran'ın Filistin konusunda izlediği samimi olmayan politika belki de en veciz ifadelerle İran asıllı yazar Amir Tâhiri tarafından dile getirilmiştir. İran'ın "Kudüs'ü kurtarmak için" sözde Kudüs birlikleri oluşturduğunu belirten Tâhiri, Tahran'da hiçbir Sünni camiye dahi izin verilmediği halde İran'ın Kudüs'le simgeleşen "Mescid-i Aksa" gibi bir Sünni camiini kurtarmaya çalışmasını anlayamadığını belirtiyor. Tâhiri'ye göre aslında Mescid-i Aksa'nın İran için dinî ya da milli herhangi bir değeri de bulunmuyor. Dolayısıyla İsrail karşıtlığını dini semboller üzerinden kurgulamak devrimden sonraki ilk yıllarda taraftar bulsa da, İran'ın kendi çıkarları söz konusu olunca daha pragmatik davranarak eleştirdiği İsrail ile ilişki kurduğunun ortaya çıkmasıyla geçerliliğini kaybetmiştir.

Ayrıca çalışmanın önceki bölümlerinde yer verilen İslam devrimi öncesi iki ülke arasındaki ilişkilere bakıldığında görülecektir ki söz konusu ilişkiler sadece yönetici elitin tekelindedir. Şah yönetiminin İsrail ile girdiği yakın işbirliği süreci, İran halkında hiçbir zaman karşılık bulmamıştır. Aksi takdirde, devrimden sonra bile gerek Humeyni gerekse de diğer yöneticiler tarafından sarf edilen İsrail aleyhtarı söylemler geniş kitleler tarafından kabul edilmezdi. Dolayısıyla Şah dönemi ilişkilerini bu açıdan okumakta fayda vardır. İki ülke arasındaki hiçbir dini, sosyal ve kültürel temeli olmayan ve sadece ekonomik ve siyasi çıkarlar üzerine kurulmuş bir münasebetin, çıkarlar çatıştığında işbirliğinden düşmanlığa evrilmesi beklenmeyen bir sonuç olmamalıdır.

Asıl mesele, 1979'dan 1990'lı yıllara kadar ABD'ne rağmen İran ile ilişki kurmaya çalışan ve bunda da kısmen başarılı olan İsrail'in bu tarihten sonraki keskin dönüşüdür. ABD'nin 1991'den sonra bölgeye yerleşip İran'a komşu

olmasını müteakip dolaylı da olsa başlayan ABD ile İran arasındaki müzakereler bu sefer İsrail'i rahatsız etmiş ve İsrail bu görüşmelere şiddetle karşı çıkmıştır. Gerçekten de İran, ABD için bölgedeki en önemli meşrulaştırıcı güç olmuştur. Amerika'nın 1979 devriminden bu yana İran'a saldırmayışının en önemli nedeni İran korkusunu bölgede sıcak tutma isteği olduğu aşikârdır. Çünkü bu sayede İran'ın karşı cephesinde bulunan Arap devletleri ABD'ye yaklaşmış ve ABD'nin bölgede çok sayıda askeri üs kurmasına göz yumulmuştur. ABD tarafından hazırlanan "Büyük Ortadoğu Projesi"nin kapsadığı bu coğrafi alan, petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından dünyanın en zengin bölgesidir. Dolayısıyla bu coğrafyadaki ülkelerin bütünleşmesiyle doğacak bir güç merkezi, ABD'nin küresel hegemonyasına karşı büyük tehdit oluşturmaktadır (Yurdabakan, 2007). Ancak aradan geçen süre boyunca devam eden çatışmalı ortam, taraflar için bu gerginliği daha fazla sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır. Özellikle Obama yönetiminden sonra başlayan vizyon değişikliği sayesinde, ABD artık İran ile ilişki kurarak, İran'ın izolasyonunu kırmak isterken, bu sefer de İsrail bunu kendi güvenliğine zarar verecek bir girişim olarak görmekte ve ABD nezdinde yaptığı yoğun lobi faaliyetleri ile ABD'yi caydırmaya çalışmaktadır. Oysa İran'ın müzakere masasına oturtulması ve sonucunda tüm tarafların çıkarlarını zedelemeyecek nihai anlaşmaya varılması bölgedeki İsrail dâhil bütün ülkelerin çıkarıdır.

Konunun kavramsal değerlendirmesine gelince; başta da belirtildiği gibi devletlerin yönetimini ele geçiren aktörlerin, iç siyasi gelişmeler çerçevesinde dış politikayı da belirledikleri tespiti "aktör temelli neoliberalizm" teorisinin iddiasıdır. İran-İsrail örneğinde de bunun ampirik bir sonucu görülmektedir. İki ülke arasında çok yakın ilişkiler mevcut iken önce İran'da seküler Şah rejimi tabandan gelen tepkinin de tesiriyle yönetimden uzaklaştırılmış, ardından devletin idaresinin mollaların eline geçmesiyle birlikte başlayan İsrail aleyhindeki eleştirel söylemler İran'ın dış politikasını belirlemiştir. Başlangıçta İran'ın yüksek perdeden seslendirdiği radikal söylemleri fazla dikkate almayan ve "iki eski dost arasında olur böyle şeyler" diyerek geçiştiren İsrail yönetimi, 1990 yıllardan itibaren artık koşulların değişmesi ve İran'a katlanmak zaruriyetinin ortadan kalkmasıyla bu saldırgan söylemleri kendi varlığı için bir tehdit olarak görmeye başlamış ve aynı şiddetle mukabele etmiştir. Taraflar sosyal, kültürel ve dini dinamiklerinden kaynaklanan söylemlerle kendilerini yeniden dizayn etmişler, söylemlerine verilen tepkileri de meşru-

yet sebebi saymışlardır. Nihayetinde her iki ülke de dönemin şartları gereği, çıkarlarını korumak, nüfuz alanlarını genişleterek varlıklarını sürdürmek için gerginlik politikasını tercih etmişler ve bunda da görece başarılı olmuşlardır.

Bu minvalde yapılacak son tahlilde ise, İsrail ve İran'ın artık yıkıcı boyutlara ulaşan radikal söylemlerinin dış etkilerden bağımsız olmamakla birlikte, iç politikalarında ve bölgesel etkinlik mücadelesinde birbirlerine karşı koz olarak kullandıkları birer politik retorik olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Ne zaman İsrail ve İran'ın güvenlik zorunlulukları işbirliği yapmayı gerektirdiyse, bu iki ülke birbirine karşı olan ölümcül ideolojik muhalefete rağmen işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir. Özellikle İran'ın ideolojik kaygılarının stratejik çıkarlarıyla çatıştığı her vakit stratejik çıkarlarının ideolojisine hep galip geldiğini görüyoruz (Yurdabakan, 2007). Çünkü her iki ülkenin de mevcut statükonun devamı için birbirlerine ihtiyacı vardır. Her iki ülkenin de birbirlerini gerekçe göstererek silahlanmalarının aslında bölgede kendilerine düşman olan Sunni Arap devletlerine karşı olma ihtimali de mevcuttur. Zira tarihte her zaman başvuru olan 'düşmanımın düşmanı dostumdur' stratejisi bu durumu çağrıştırmaktadır. Bu açıdan bölgenin coğrafi ve demografik yapısına bakıldığı zaman, bölgenin iki yalnız ülkesi İran ve İsrail'in birbirine düşman olmaktan çok destek olmak zorunda olduğu görülür. Zaten, hiçbir fiili yüzleşme olmadan²⁵ sadece söylemler üzerinden meydana okumalar sebebiyle İsrail ve İran'ın takip ettiği çatışmacı politikaların üçüncü ülkeler nezdinde de bir inandırıcılığı kalmamıştır.

An Example of Relations of Evolved From Strategic Partnership to Radical Discourse: Israel-Iran Relations After 1979

Abstract: Iran-Israel relations during 1990s deteriorated and even broke down related to events that were significant enough to change the balance of powers in the region such as Iran-Iraq war's conclusion, USSR's withdrawal from Afghanistan, Iraq's invasion of Kuweyt, 1st Gulf Crisis and the collapse of Soviet regime although Iran-Israel relations were maintained in various forms avoiding radical changes after

25. "Hizbullah ve Hamas üzerinden yürütülen vekalet savaşları hesaba katılmadan" anlamında söylenmiştir.

1979 Iranian Islamic Revolution. There was not any useful instrument for maintaining the gendarmerie powers' position in the region after the collapse of Soviet regime and Saddam's neutralization. It was necessary to produce new hostilities in the region for promoting the need of intervention by hegemonic powers.

Keywords: Israel-Iran Relations, Arm Sales, Islamic Revolution, Regional Competition, Apocalyptic Discourse,

Kaynakça

- ABD Senato Raporu, No 216**, Iran-Contra Investigation Report, Washington, 1989,
- (ed.) Alfred Wittstock (2011), **The World Facing Israel-Israel Facing the World, Images and Politics**, Berlin: Frank and Timme.
- Alidad Matinezzam and Aria Mehrabi (2008), **Iran and It's Place among Nations**, US: Westport CT
- Atilla Eralp (2003), **Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, İstanbul: İletişim.
- Aysegül Dora Güney (1979), **İran'da Devrim**, İstanbul: Haziran.
- Babak Ganji (2006), **Politics of Confrontation The Foreign Policy of The USA and Revolutionary Iran**, New York: Tauris Academic Studies.
- Barry Rubin (1994), "Religion and International Relations", in (ed.) Douglas Johnston and Cynthia Sampson (1994), **Religion: The Missing Dimension of Statecraft**, Oxford.
- Bayram Sinkaya (2014), "Filistin Meselesi, Direniş Eksenini ve İran", **Orta-doğu Analiz** (Eylül-Ekim 2014), Cilt 6, Sayı 64.
- Bayram Sinkaya (2005), "Devrimden Günümüze İran Dış Politikasının Dönüşümü", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi** (Nisan-Mayıs 2005), Cilt 247, Sayı 5-6.
- Benji Davis (2010), "The Iran Initiative of 1985-1986: Israeli Intentions Revisited", **Publications in Contemporary Affairs (PİCA)**.
- B. Joffe-Walt (2010), "Iran-Israel Trade Revealed", 19 January 2010, Arab News.
- Biröl Başkan (2013), "Körfez'in İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu

- İlişkiler”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 7, Sayı 2.
- Bülent **Keneş** (2013), **İran Siyasetinin İç Yüzü**, İstanbul.
- Cemalettin **Taşkent** (2014), “Düşman Kardeşler: İran ve İsrail”, **Ankara Strateji Enstitüsü**, 28 Kasım 2014.
- Cengiz **Çandar** (1981), **Dünden Yarına İran**, İstanbul: Yalçın.
- Cevat **Eroğlu** (2012), **İsrail’in Beka Stratejisi ve Kürtler**, İstanbul: Kum Saati.
- Charlotte **Epstein** (2008), **The Power of Words in International Relations: Birth of an Anti-Whaling Discourse**, Cambridge.
- Dan **Raviv** and Yossi **Melman** (1990), **Every Spy a Prince: The Complete History of Israel’s Intelligence Community**, Boston.
- Dana H. **Allin** and Steven **Simon** (2010), **The Sixth Crises Iran, Israel, America and the Rumors of War**, New York: Oxford.
- David **Menashri** (2006), “Iran, Israel and the Middle East Conflict”, **Israel Affairs**, 2006, 12:1
- Dünya Sorunları, Ortadoğu Dosyası, Filistin Ayaklanması İsrail, İran ve Irak (1988), İstanbul: Alan.
- Gawdat **Bahgat** (2006), “The Islamic Republic and Jewish State”, **Israel Affairs**, 2006, 11:3.
- Gene R. **Garthwaite** (2011), **İran Tarihi Pers İmparatorluğundan Günümüze**, İstanbul.
- Hasret **Çomak** ve Caner **Sancaktar** (2014), **Ortadoğu Analizi: İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı**, İstanbul: Beta.
- Isabel **Kershner** (2011), “U.S. Announces Sanctions Against Israeli Company”, **The New York Times**, 26 May 2011
- İdris **Demir** (2009), “İsrail, Petrol Arzı Güvenliği”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 3, Sayı 2.
- İmam Humeyni’nin Konuşma, Yazı ve Mesajlarında Filistin”, İmam Humeyni’nin –ks- Eserlerini Tanzim ve Yayınlama Müessesesi, Tahran
- İsmail **Yurdakurban** (2007), **Devrim Sonrası İran Dış Politikası: 1979-2005** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Joshua S. **Goldstein** and John C. **Pevehouse** (2014), **International Relations**, New Jersey: Pearson (10th edition).
- Kemal **İnat** (2004), **ABD’nin Haydut Devletleri**, İstanbul. Değişim.

- Jane **Hunter** (1986), “Israeli Arms Sales to Iran”, **Washington Report on Middle East Affairs**, November 1986.
- Jean-Christophe **Attias** and Esther **Benbassa** (2002), **Paylaşılmayan Kutsal Topraklar ve İsrail**, İstanbul.
- Mahdi Mohammad **Nia** (2010), “Holistic Constructivism: A Theoretical approach To Understand Iran’s Foreign Policy”, **Perceptions**, Spring-Summer 2010.
- Massoume **Price** (2005), **Iran’s Diverse Peoples**, Santa Barbara: CA.
- Mehmet **Şahin** (2006), “Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 1, Sayı 1.
- Mehmet **Şahin** (2009), **Din-Dış Politika İlişkisi: ABD Örneği**, Ankara.
- Mehmet **Şahin** ve Osman **Şen** (2014), **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar**, Ankara: Kripto.
- Michael **Brenner** (2008), **Kısa Yahudi Tarihi** (Çeviri: Sevinç Altınçekiç), İstanbul.
- Murat **Aktaş** (2012), **Arap Baharı, Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli**, Ankara: Nobel.
- Nader **Entessar** (1984), “External Involvement in the Persian Gulf Conflict”, **Conflict Quarterly**, Fall 1984,
- Ömer Osman **Umar** (2013), **Bağdat Paktı**, Ankara.
- Reuven **Firestone** (2004), **Yahudiliği Anlamak: İbrahim / Avraam’ın Çocukları** (Çeviri: Çağlayan Erendağ ve Levent Kartal), İstanbul.
- Richard **Silvestein** (2008), “Israel’s Tehran Connection”, **The Guardian**, 4 Nisan 2008.
- Robert B. **Reppa** (1974), **Israel and Iran: Bilateral Relationship and Effect on the Indian Ocean Basin**, New York.
- Ruth **Wodak** and Micheal **Meyer** (2009), “Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology”, *in* (eds.) Ruth Wodak and Micheal Meyer (2009), **Methods of Critical Discourse Analysis**, London.
- Sohrab **Sobhani** (1989), **The Pragmatic Entente: Israeli-Iranian Relations, 1948-1988**, New York: Praeger.
- Samuel **Huntington** (1993), “The Clash of Civilizations”, **Foreign Affairs**, Summer 1993, pp.22-49,
- Şaban **Kardaş** ve Ali **Balcı** (2014), **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul.
- Tayyar **Arı** (2014), **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2**, Bursa.

Trita Parsı (2007), **Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran and The US**, New York: Yale Press.

Zafer Balpınar (2012), “Yahudi Milliyetçiliğinin Güç Kullanımı Üzerinden İsrail’in Güvenlik Anlayışına Olan Etkisi”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 7, Sayı 1.

Zeynep Dağı (2007), **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devletten Küreselleşmeye**, İstanbul: Alfa.

İnternet Kaynakları

<http://www.dw.de/her-zaman-duşman-değillerdi/a-17439384>

http://www.aksiyon.com.tr/dis-haber/dusmanlik-mi-danisikli-dovus-mu_529617

<http://www.islahhaber.net/makale/iran--amerika-ve-israil-silah-iliskileri--3-/>

http://www.thepicaproject.org/?page_id=543

<http://www.ankarastrateji.org/haber/dusman-kardesler-iran-ve-israil>

<http://archive.arabnews.com/?>

[page=4§ion=0&article=131427&d=19&m=1&y=2010](http://archive.arabnews.com/?page=4§ion=0&article=131427&d=19&m=1&y=2010)

<http://www.diplomatikgozlem.com/TR,3979/orta-doguda-denklemdegisiyor.html>

<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354875>.